Mot en gränslös demokrati?
Politiska responser på globala miljöhot

AV ROLF LIDSKOG

Vi lever i en tid när nationalstatens suveränitet att fatta beslut som rör det egna territoriet kompliceras och ifrågasätts av globala processer. Ekonomi, kultur och miljö är bara tre områden där globaliseringen utmanar nationalstatens beslutskapacitet och legitimitet. Globaliseringen innebär radikalt förändrade förutsättningar för en demokratisk politik. I en värld av transnationella aktörer som fattar mer eller mindre motstridiga och överlappande beslut ställs klassiska demokratifrågor om deltagande, representativitet och ansvar på sin spets.

Nationalstaten utmanas

Nationalstaten är inte på samma sätt som förut ett självklart centrum för maktutövning. Politiken får i växande utsträckning sitt innehåll bestämt genom olika former av vertikala och horisontella nätverk. Idén om en territoriellt avgränsad politisk gemenskap undergrävs och människors politiska identifikation gäller nu inte bara en viss stat. Den kan i stället gälla "Europa", "mänskligheten", "Moder Jord" – eller ett folkslag, en religion eller en kultur.

Det här betyder inte att nationalstaten förlorat sin betydelse. Den är fortfarande den i allmänhet mest centrala politiska aktören inte bara när det gäller inrikespolitik utan också vad beträffar internationella politik. I internationella överenskommelser om krig och fred, valutaregleringar och miljöfrågor är nationalstaten den centrala avtalsslutande parten. Den är dock långtifrån den enda aktören på den internationella scenen. Vi behöver bara nämna världsbanken, globala mediakoncerner, transnationella företag och internationella intresseorganisationer för att detta skall stå klart.

Med globalisering avses ofta, inte minst i den mer politiskt orienterade debatten, den process där ekonomisk verksamhet allt mindre underordas nationalstaten jurisdiktion. Som många påpekat är dock denna begreppsinnebörd alltför snäv, och globaliseringen innehåller även sociala, politiska och kulturel-

---

***Rolf Lidskog** är universitetslektor och docent i sociologi vid Örebro universitet. Merparten av hans forskning rör miljöpolitiska frågeställningar på lokal, nationell och internationell nivå.*

lera aspekter.[1] Genom utvecklingen av kommunikationssystem – senast informationsteknologin – har regioner knutits till varandra på ett nytt sätt.

Globaliseringstemat är inget nytt, utan tankarna på en kosmopolitisk ordning – politisk, ekonomisk eller kulturell – har funnits i århundraden. Som Krishan Kumar påpekade i sitt inledningsanförande i den senaste nordiska sociologkongressen (Bergen, den 17–19 juni 1999) finns det dock ett nytt element i globaliseringstemat, nämligen tanken om en global miljö. Han betonade i sitt anförande att hoten mot den globala miljön är av sådan karaktär att mänskligheten måste respondera på dem. En förutsättning för en respons är dock att vi har ett (globalt) medvetande om vår situation, att vi ser vårt beroende av miljön och därmed vårt beroende av varandra. Flera politiker och forskare delar denna ståndpunkt att insikten om vårt beroende av biosfären kan leda till ett globalt ansvarstagande för miljön (se till exempel Stoltenberg 1989 och Miller 1995).

Syftet med uppsatsen är att tydliggöra på vilket sätt miljöfrågan utmanar den traditionella demokratin och nationalstatens suveränitet samt att diskutera politiska responser på dessa globala miljöhot. Uppsatsen spänner över såväl statsvetenskapliga som sociologiska områden. Statsvetenskapen är det ämne som har haft nationalstaten, dess politiska organisering samt dess relationer till andra nationalstater i fokus. I dagens vetenskapliga diskussioner om demokrati och politikens organisering hörs dock betydligt fler röster än de statsvetenskapliga.[2] Även om det inte återspeglats i de artiklar som publicerats i Sociologisk Forskning de senaste åren, är det många sociologer som är aktiva i denna diskussion om hur det internationella samfundet bör politiskt re-organiseras.[3]

Uppsatsen är indelad i sex avnitt, denna inledning medräknad. I det andra avsnittet tydliggörs på vilket sätt miljöfrågan utmanar demokratin. Därefter följer ett avsnitt där nationalstatens suveränitet diskuteras. I uppsatsens fjärde del presenteras några normativa förslag om hur en global miljöstyrning bör organiseras. Det femte avsnittet tar sin utgångspunkt i två välkända exempel – konflikterna kring Shells förslag att sänka oljeborrplattformen Brent Spar i Nordsjön samt Frankrikes kärnvapenprover i Stilla havet. Med utgångspunkt i dessa två fall diskuteras i det avslutande avsnittet om denna typ av globala responser innebär en fragmentering av den globala miljöpolitiken eller om de är delar av en kosmopolitisk demokrati som håller på att växa fram runt om i vår värld.

Miljöfrågan utmanar demokratin [4]

I den politiska idéhistorien finner vi olika demokratiideal (för en översikt, se till exempel Held 1995a och Guttman 1996). Med en minimidefinition – medborgarens rätt och reella möjlighet att välja sina egna representanter inom ramen för ett politiskt system som garanterar grundläggande fri- och rättigheter – kan man komma fram till att hela två tredjedelar av världens nationer är demokratiska (Held 1998:11) medan man i ljuset av participatorisk demokrati eller samtalsdemokrati (diskursiv eller deliberativ demokrati) inte kan finna någon nation som lever upp till idealet. Utifrån Robert Dahls (1971) förslag att mäta demokrati kan man hävda att det i verkligheten inte finns några demokratier utan i bästa fall ett antal polyarkier som tenderar i riktning mot ett demokratiskt ideal.

När ekologivärden ges en större prioritet aktualiseras frågor som tidigare inte varit lika aktuella ur ett demokratiperspektiv. Jag vill här framhålla att den traditionella demokratin utmanas i fyra centrala aspekter, nämligen dess förhållande till tiden, rummet, arten och kunskapen.

Tiden: intergenerationellt rättvisa

Vanligtvis avgränsas diskussionerna om demokrati till att enbart handla om dagens medborgare. Inom miljöpolitiken har dock vårt handlandes miljökonsekvenser för kommande generation allt tydligare kommit i fokus. Om våra efterkommande skall kunna överleva behöver de bland annat vatten som går att dricka, luft som går att andas och tillräckligt med livsmedel. Enligt Brundtlandkommissionen (WCED 1987) är det vår skyldighet att lämna ett arv efter oss som ger den efterföljande generationen minst lika goda livsbetingelser som våra egna.

Vilka krav detta ställer på det politiska handlandet i vår egen tid är långt ifrån självklart. Ur ett demokratiperspektiv är det däremot en central fråga att se hur kommande generationer redan idag skall kunna representeras i det politiska systemet utan att göra avkall på grundläggande demokratiska värden.

Ett dagsaktuellt exempel är här den svenska kärnavfallspolitiken. Kärnkraftsägarnas företag SKB har genomfört, heller håller på att genomföra, förstudier i åtta kommuner. Krav har ställts på att hålla lokala folkomröstningar som ska bestämma om SKB ska få fortsätta undersöka en kommuns lämplighet att bli plats för det högaktiva kärnavfallet.[5] Ur demokratiskt perspektiv kan folkomröstningar i vissa frågor ses som något positivt. Att

lokalt folkomrösta om ett kärnavfallsförvar är dock problematiskt. Förvaret är byggt, fyllt och förslutet först cirka 60 år efter det att en folkomröstning har hållits. I 100 000 år utgör kärnavfallet en fara för människans hälsa, och under denna period får det inte läcka upp till jordytan.

Att idag genomföra en lokal folkomröstning innebär att de som inte kommer att beröras av ett djupförvar långsiktiga risker får bestämma, medan de som kan komma att drabbas (dagens barn och framtida generationer) inte har möjlighet att själva rösta. Att skapa beslutsprocesser där man tar hänsyn till ännu ej födda generationer är en utmaning som är allt annat än enkel att lösa.

Rummet: interregional rättvisa

Demokrati har för det andra nästan alltid diskuterats rumsligt avgränsat, i ett nationellt eller lokalt sammanhang, medan allt fler frågor nu håller på att få en global karaktär. Gemensamt för Robert Dahls (1971), det svenska demokratirådets och andra definitioner och försök att utveckla instrument för att mäta graden av demokrati är att de förutsätter ett nationellt kontext, det vill säga det handlar om demokrati inom en nationalstats gränser.

Inte minst i frågor som har med ekonomi och ekologi att göra ligger beslutsmakten i stor utsträckning utanför det territoriella ansvarsområdet som en nation, en region eller en kommun har. Det finns över 30 000 multinationella företag på jorden men dessa befinner sig i allt väsentligt utanför det område där demokratiskt ansvar idag kan utkrävas (Rosenau 1998: 50). Miljökonsekvenser av dessa företags agerande är ofta kännbara för befolkningen på helt andra platser än där företagen har sina huvudkontor eller aktieägare. Samtidigt kan många miljöproblem få sin lösning först genom förändringar i människors vardagsliv, till exempel genom ändrade resvanor och konsumtionsmönster. Nationella regeringar, de må vara auktoritära eller demokratiska, är således av flera skäl otillräckliga som fungerande maktcentra för att hantera grundläggande miljöfrågor.

Ett exempel på hur miljökonsekvenserna överskrider territoriella gränser kan vi se i Tjernobyl-katastrofen. En explosion i en kärnreaktor i Ukraina ledde till att Lantbruksstyrelsen fick betala ut 700 miljoner kronor i statlig ersättning till svenska lantbruk och renskötselföretag och fram till år 2036 beräknas 300 svenskar dö i cancer som ett resultat av olyckan (Moberg & Persson 1996). Hur miljöproblem överskrider nationalstaters gränser blir tyd-

ligast om vi nalkas Ukrainas grannland, Vitryssland. Vid Rio-konferensen 1992 uppgav dess representant Stanislav Shushkevichs att de ekonomiska skadorna av Tjernobyl-katastrofen var 16 gånger större än hans eget lands årsbudget och, som han påpekade i sitt tal, det rör sig om ett land som inte har kärnkraft (Savchenko 1995: 181).[6]

Arten: biosfärisk egalitet

Ett centralt ekologivärde är omsorgen om andra arter än människan. Argument för en sådan "utvidgad humanism" eller "animalism" har utvecklats av filosofer som Peter Singer (1975) och Tom Regan (1984). Även om deras ståndpunkt för många framstår som radikala och omstörtande – att vissa arter äger samma värde som människan – rör det sig egentligen inte om en miljöetik. Som Rolson III (1988) har påpekat exkluderar såväl Regan som Singer större delen av naturen från sina etiska resonemang, och deras etiska ansats är främst att se som en djurrättsetik där allt annat biologiskt liv än de djur som kan lida och/eller föreställa sig en framtid inte har ett värde. En radikal ekocentrisk miljöetik innebär att allt i biosfären har ett okränkbart egenvärde och att människans ur ett värdeperspektiv inte särskiljer sig från den övriga naturen (så kallad biosfärisk egalitet).

Även en begränsad miljöetik, som stannar vid ståndpunkten att en del däggdjur i princip är likvärdiga med människan med avseende på deras rätt till ett värdigt liv, är kontroversiell och omdiskuterad. Inte minst genom djurrättsrörelsen arbete har denna ståndpunkt placerat sig på den politiska kartan i Storbritannien och USA, men även här i Sverige. Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök har ett tjugotal anställda och 52 000 medlemmar. Dess ståndpunkt är att även om människor och djur inte är samma sak, så har djuren ett värde som inte kan reduceras till värdet på deras kroppar. Istället är de levande individer med rättigheter. Mera känd – dock betydligt färre till antalet – är Djurens befrielsefront och djurrättsaktivister som hävdar att kött är mord ("Minkfarmar är koncentrationsläger") och använder sig även av sabotage och förstörelse för att stoppa verksamheter, inte minst djuruppfödningsindustrin och forskningsinstituts djurförsök, som kränker djurens värde.

Den franske filosofen Luc Ferry (1995) är idag en av de starkaste kritikerna av tanken om biosfärisk egalitet, som han menar leder till politisk totalitarianism och humanismens död. Anser man däremot att andra arter har ett lika stort värde som den mänskliga så innebär det givetvis en särskild utmaning för demokratiteorin. Dessa icke-mänskliga arter kan inte kommunicera med

oss tankemässigt och språkligt och att ge dem en plats i den politiska processen måste uppenbarligen ske genom någon form av ställföreträdarskap (så kallade ekoadvokater). Precis som i frågor som berör framtida generationer kräver ett system för hur dessa (oföddas) intressen kan representeras i beslutsprocessen, krävs institutionella lösningar på hur icke-mänskliga arter ska representeras i politiska församlingar.

Kunskapen: teknokratiskt styre

Utöver dessa tre – tiden, rummet och arten – har ett fjärde argument vuxit sig starkt, nämligen synen på kunskapen. På grund av miljöfrågans komplexitet har experter – framförallt naturvetenskapliga forskare – utövat ett mycket stort inflytande på miljöpolitiken (Sundqvist 1991). Allt sedan 1960-talet, då miljöpolitiken började utvecklas till ett avgränsat politikområde i en rad länder, har experter haft mycket stor betydelse för miljöpolitikens utformning (Jamison 1996, Weale 1992). Denna situation har skapat en ambivalens i vad mån det är experter eller medborgare som skall bestämma miljöpolitikens mål och inriktning (Lidskog 1999c). Denna ambivalens har även förstärkts av att samtidigt som miljöfrågan har individualiserats – den starka betoningen på individens ansvar för sina resvanor, energiförbrukning, konsumtionsmönster och avfallshantering – har många delar av miljöpolitiken kommit allt längre ifrån medborgarnas vardagsliv (Lidskog et al. 1997: 20).

Ulrich Beck (1992) har betonat att dagens risker i det närmaste är osynliga för lekmän. Den stora ekologiska utmaningen handlar om sannolika framtida konsekvenser av dagens handlande och dessa konsekvenser kan endast vetenskapen – i bästa fall – skönja. Även om Beck (1994) själv argumenterar för en ökad demokratisering av miljöfrågan, kan betoning på miljöfrågans vetenskapsberoende leda till slutsatsen att det är experter och inte medborgare som skall besluta om vilken miljöpolitik som är den bästa. Samtidigt finns det det andra som betonar att dagens miljöutmaning aktualiserar frågan om vilket samhälle vi medborgare önskar (Barry 1996, Irwin 1995). Vad som menas med ekologisk hållbarhet kan inte begränsas till att finna ekologiskt rationella metoder för produktion och konsumtion. Det handlar även om att göra kollektiva bedömningar av såväl dessa metoder som värdet av de nyttigheter som produktionen skapar. Därmed bör medborgarna ha ett stort inflytande över miljöpolitikens utformning – ytterst handlar miljöpolitiken om vilket samhälle vi vill skapa och leva i.

Sammanfattningsvis, miljöfrågorna är i hög grad gränsöverskridande och följaktligen måste också demokratin vara det. I det internationella systemet är det i dag först och främst stater som är de handlande politiska subjekten, även om en växande opinion av debattörer kräver att också det globala beslutsfattandet skall berikas med individbaserade politiska beslutsorgan (Archibugi et al. 1998). Innan jag redogör för en del förslag på hur det politiska systemet bör utformas för att kunna respondera på de globala utmaningarna, är det på sin plats att säga något om nationalstaten och dess suveränitet.

Miljöfrågan utmanat nationalstatens suveränitet

Nationalstaten är en territoriell organisation som har den suveräna rätten att använda sin fysiska miljö på det sätt den själv önskar. Dagens miljöproblem visar dock att enskilda staters agerande i många fall får stora konsekvenser för andra stater (Held 1995b). Olika typer av gränsöverskridande miljöproblem – såsom luftföroreningar och klimatförändring – är exempel på detta. Medan nationalstatens politik är bunden i rummet (sitt territorium) och tiden (dagens medborgare) överskrider många miljöproblem dessa gränser (Beck 1995). Vi har idag en situation av territoriellt bundna stater i en värld som alltmer befolkas av territoriellt obundna aktörer.

Innan nationalstatens uppkomst – som ofta förläggs till den Westfaliska freden år 1648 – fanns politiska organisationsformer med överlappande jurisdiktion och sociala identiteter (Jönsson, Tägil & Törnkvist 2000). Med nationalstaten kom en territoriellt knuten politisk organisationsform som nu utmanas av en mängd globala processer.

Nationalstatens uppkomst

För att kunna diskutera dagens utmaning av nationalstaten krävs att vi ägnar en viss uppmärksamhet över hur det nuvarande systemet uppkommit och utvecklats.[7] Förenklat kan olika förklaringar till nationalstatens uppkomst systematiseras enligt nedanstående figur.

Att betona nationalstatens överlägsna våldskapacitet jämfört med andra politiska organisationsformer är relativt vanligt, och Elias (1989, 1991), Gilpin (1981) och Tilly (1975, 1990) förknippas ofta med denna syn. Genom krigföring fick feodalfursten kontroll över ett allt större landområde. Parallellt kunde han utöva en stark social kontroll över sin egen befolkning och gradvis utvecklades ett monopol på militär organisation.

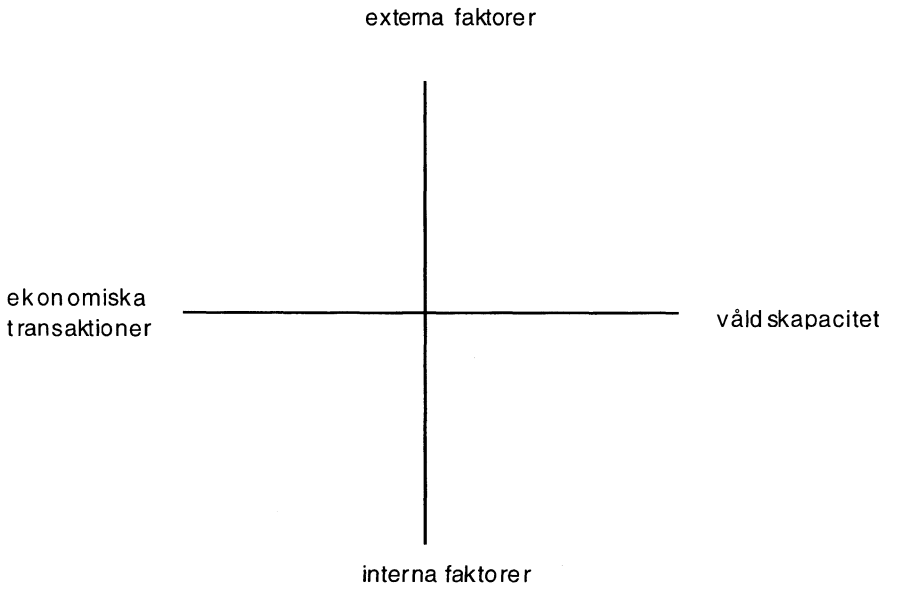

Figur 1: en översikt över förklaringar till nationalstatens uppkomst

Vid sidan om våldskapaciteten har många forskare betonat de ekonomiska orsakerna till nationalstatens uppkomst och utveckling. Under senare delen av medeltiden skedde en dramatisk expansion av den europeiska ekonomin. Handelns struktur och städernas sammansättning gjorda att det utvecklades olika institutionella lösningar till det sönderfallande feodala systemet. I Frankrike växte en suverän stat fram, i Tyskland ett stadsförbund baserat i handel (Hansan) och i Italien ett antal mindre (i många fall konkurrerande) stadsstater. Dessa olika institutionella lösningar hade olika komparativa fördelar och med tiden visade det sig att nationalstaten gick segrande fram i kampen om institutionellt herravälde.

Skälet till det är, enligt Spruyt (1994), att nationalstaten till skillnad från de andra politiska organisationsformerna hade en territoriellt baserad politisk organisationsform baserad på extern auktoritet och intern hierarki. Genom att ha geografisk kontroll över ett område samt inneha ett distinkt auktoritetscentra konkurrerade nationalstaten ut såväl Hansan som de italienska stadsstaterna.

I tre avseende var nationalstaten överlägsen andra organisationsformer. För det första kunde suveräna stater mobilisera territoriets resurser på ett effektivt sätt – en stat kunde med våld tvinga fram en standardisering av måttenheter, den kunde förhindra free-ridings och den kunde skapa ett enhetligt rättsystem.[8] För det andra var suveräna stater effektiva medel för att skapa ett enhetlig beteende mellan stater. Suveräna stater hade betydligt större kapacitet att skapa trovärdiga överenskommelser (till exempel handelsavtal) med andra parter. För det tredje hade suveräna stater kapacitet att avlegitimera andra aktörer på den internationella scenen.

Den ekonomiska transformeringen av det feodala Europa skapade alltså behov av en ny typ av politisk organisering. Att den centrala politiska organisationsformen blev nationalstaten och inte handelsförbund eller stadsstater berodde på de ekonomiska fördelar denna organisationsform uppvisade.

Nationalstatens suveränitet

Det innovativa i det nya politiska systemet var dess uppfattning om nationalstatens suveränitet. Med den fick vi en ny typ av internationellt system som var baserad i en politisk auktoritet som vilade på territoriellt baserad makt. Som historikern Braudel (1984: 94) beskriver det:

> A further precondition for arriving at the modern concept of the State is that the supreme authority within each independent regnum should be recognized as having no rivals within his own territories as law-making power and an object of allegiance

Det innebar att staten fick en metapolitisk auktoritet. Nationalstaten var inte bara den högsta auktoriteten i politiska frågor utan även den auktoritet som definierar den politiska sfären. Inom den suveräna statens geografiska gränser fanns en definitiv beslutsstruktur och jurisdiktion som inte krävde något extern stöd. Suveräniteten var den institutionella mekanism som skapade koordinerat beteende inom en stat och möjliggjorde samarbete mellan nationalstater.

En annan viktig mekanism för nationalstatens uppkomst var medborgarskapet. Genom det nationella medborgarskapet bemyndigades staten att företräda sin befolkning och det etablerades ett rättsligt bindande förhållande mellan en stat och invånare inom dess geografiska område. Därmed kunde staten inrätta institutionaliserade maktanspråk. Giddens (1987:281) hävdar att:

Sovereignty simultaneously provides an ordering principle for what is "internal" to states and what is "external" to them. It presumes a system of rule that is universal and obligatory in relation to the citizenry of a specified territory but from which all those who are not citizen are excluded.

Genom medborgarskapsbegreppet definierade nationalstaten det mänskliga kollektivet på ett nytt sätt. Det rörde sig om en geografisk bestämning oavsett dess invånares släktskapsband, etniska tillhörighet och religiösa tro. Blickar vi bakåt kan vi spåra embryot till detta medborgarskap lång tillbaka i historien (Wlodarczyk 1997, jfr. Alejandro 1993). Under antiken var släktskap och senare förmögenhet de centrala kriterierna för erhållandet av medborgarskap. I Romarriket användes medborgarskapet mer inklusivt: genom att tilldela besegrade grupper medborgarskap avsåg de styrande att integrera dem i det romerska imperiet.[9] I de feodala städerna med dess territoriella avgränsning tilldelades stadsborna en uppsättning rättigheter och skyldigheter till skillnad från landsbygdsbefolkningen. I många fall var det inte individens personliga egenskaper och släktskapsband, utan hennes geografiska placering som var det avgörande. I och med det nationella medborgarskapet slog denna innebörd i medborgarskap ut i full blom, där ett antal människor tilldelades en politisk identitet enbart på grundval av sin geografiska bestämning och inte på grundval av härstamning eller födelseort. Franska revolutionen är en viktig punkt i denna utveckling, där det nationella medborgarskapet blev lagstadgat i en författning.

Medborgarskapet är främst relaterat till relationen mellan en nationalstat och de människor som bor inom dess geografiska områden. Suveränitet är dock ett vidare begrepp som innefattar även relationer mellan nationalstater. Detta blir tydligt i Krasners (1998) suveränitetsbegrepp som består av fyra olika typer. Inrikes suveränitet står för statens kontroll över sin befolkning och territorium. Mellanstatlig suveränitet avser en stats förmåga att reglera olika flöden över dess gränser. Internationell-legal suveränitet innebär att en stat är erkänd av andra stater som suverän stat och Westfalisk suveränitet står för att andra stater (och även andra aktörer) inte har rätt att blanda sig i en annan stats interna angelägenheter. Auktoritet, kontroll, erkännande och autonomi behöver inte samexistera, och vi kan till exempel idag se att den mellanstatliga suveränitetet hotas av globala tendenser samtidigt som den internationellt-legala suveräniteten är intakt.[10]

Miljöfrågan utmanar suveräniteten

Miljöproblemens gränsöverskridande karaktär har lett till att internationella miljöförhandlingar blivit allt vanligare. Under de senaste årtiondena har den globala miljön utvecklats till att bli en av de främsta områdena för internationell politik, där endast internationell säkerhetspolitik och internationell ekonomi ägnas större uppmärksamhet (Porter & Brown 1996: 1). Den internationella miljöpolitiken uppvisar dock en dubbelhet: Å ena sidan framstår staten som för stark och å andra sidan som för svag. Den är för stark i den bemärkelse att en nationalstat på sitt eget territorium har suverän rätt att hantera sin fysiska miljö även när det starkt påverkar andra länder (genom till exempel gränsöverskridande luftutsläpp). Likaså kan enskilda stater blockera internationella förhandlingar om generella begränsningar av utsläpp.

Samtidigt framstår nationalstaten som för svag i den bemärkelsen att den har en bristande förmåga att utveckla en kraftfull miljöpolitik. En rad externa och interna faktorer – såväl landets egen ekonomiska situation, administrativa och vetenskapliga kompetens som andra aktörers handlande (inom såväl som utanför det egna landets gränser) – begränsar nationalstatens möjlighet att utöva en radikal miljöpolitik (Weale 1992, Archibugi & Held 1995a, Perraton et al. 1998). Makten är numera fragmenterad på olika nationella, regionala och internationella aktörer och nationalstatens mellanstatliga suveränitet är såväl svag som instabil. Vi har idag territoriellt bundna stater i en värld där territoriellt obundna aktörer fått allt större makt.

En stor mängd beslut med starka negativa konsekvenser för miljön fattas idag utanför den politiska sfären – till exempel i forskningslaboratorier och i transnationella företags styrelserum – som är långt borta från offentlig debatt, demokratiska beslut och politisk styrning. Problemet är följaktligen att dagens risker och miljöproblem kräver ett politiskt ansvarstagande samtidigt som deras karaktär starkt försvårar detta. Nuvarande politiska system har därmed begränsade möjligheter att påverka samhällets utveckling. Niklas Luhmann (1989: 85) är troligen den samhällsvetare som starkast betonar att miljöproblemen synliggör politikens villkor: "because through them it becomes quite clear how much politics would have to accomplish and how little it can". Frågan som infinner sig är om denna situation kan förändras, om politiken kan reorganiseras så att den på ett effektivt sätt kan möta dagens ekologiska utmaning?

Hur bör politikens reorganiseras?[11]

För att möta dagens globala miljöproblem behövs nya former av internationellt beslutsfattande och ansvarsutkrävande. De senaste decenniernas etablerande av en rad nya demokratier har dock inte åtföljts av en demokratisering mellan stater (Archibugi & Held 1995b: 4). Därför finns det ett akut behov av att etablera institutioner och beslutsformer där medborgarna kan utkräva ansvar inte bara av sina vanliga politiska representanter utan också av transnationella företag, forskningslaboratorier med flera. Det finns en rad förslag hur en global miljöpolitik bör organiseras. Vid ena polen finner vi federalistiska förslag om övernationella organ med makt över nationalstater. Vid den andra polen hittar vi lösliga och icke-hierarkiska nätverk till exempel i form av det globala partnerskap som Agenda 21 förordar.

Global miljöstyrning

Global miljöstyrning ("global environmental governance") kan ses som ett paraplybegrepp för olika institutionella lösningar och har definierats som "de människor, politiska institutioner, regimer och icke-offentliga organisationer på alla nivåer av samhället som är kollektivt ansvariga för att sköta världsfrågorna" (Hempel 1996: 5, min översättning; jämför Young 1996: 2 och Lipschutz with Mayer 1996: 249). Det är en mycket bred definition fångar in både faktiska och i debatten förekommande former av miljöpolitisk styrning. Jag skall i detta avsnitt peka på tre idealtypiska styrningsformer och diskutera deras karaktär i demokratihänseende: internationella regimer (den konfederala, mellanstatliga modellen), världsregering (den federala, överstatliga modellen) och kosmopolitisk demokrati (Hempel 1996; Archibugi 1998).

Regimmodellen förlitar sig på förhandlingar mellan nationalstater och/eller grupper av stater som ett sätt att reglera miljöfrågor. Modellen har inget nödvändigt samband med någon specifik form av nationell politisk styrelse. En internationell regim kan innebära en överenskommelse mellan stater som är demokratiska och/eller auktoritära och kräver heller inte något deltagande av medborgarna i respektive stat. Ett demokratiskt element finns dock i relationen mellan de stater – demokratiska eller inte – som bildar en viss regim då dessa förutsätts ha en egen suveränitet och lika rättigheter i relation till varandra. För att en regim skall ha utsikter till framgång anses det vara av särskild vikt att ledande nationer och regionala sammanslutningar inkluderas, framför allt USA, Japan, andra G7-stater och EU (Porter & Brown 1996: 172-

77). Det finns idag närmare 200 internationella regimer för miljöområdet och mer än två tredjedelar av dessa har tillkommit efter 1972, det år som brukar anges som en startpunkt för den internationella miljöpolitiken. Internationella regimer är vanligen fokuserade på en viss fråga eller ett visst komplex av frågor, till exempel farligt avfall, ozonlagrets uttunning och klimatfrågan, och har inte ambitionen att hantera miljöfrågor i bred bemärkelse. Det är vanligen ett stort tidsavstånd mellan en regims etablering och dess genomslag i praktisk handling (Cutter 1993). Kritiker av modellen hävdar att regimmodellen inte är någon lämplig form för att bedriva global miljöpolitik på bred front (Young 1996). Någon form av transnationellt styrningsorgan med ett bredare ansvarsområde än en enda fråga verkar krävas. Kan den federala modellen vara lösningen på denna fråga?

Den federala modellen syftar som normativ idé ytterst till att skapa en världsregering och förutsätter att nationella regeringar lämnar ifrån sig väsentliga delar av sin suveränitet åtminstone i frågor som rör krig och fred respektive miljö (Hempel 1996: 159-169). USA, Tyskland och Schweiz är federala stater som brukar anföras som pedagogiska exempel när idén om en världsregering kommer på tal. Om Europeiska Unionen kan betraktas som en hybrid mellan ett statsförbund (konfederation) och en förbundsstat (federation) kan Förenta Nationerna möjligen ses som ett embryo till en demokratisk världsregering. FN innehåller dock i dess hittillsvarande form element som innebär att organisationen varken uppfyller villkoren för demokrati eller världsregering. Att som Toulmins (1995: 290) använda uttrycket "statskooperativ" är därför en alltför idyllisk benämning på FN.

Visserligen grundas FN på principen om alla medlemmars suveräna likställdhet – i generalförsamlingen gäller principen en nation-en röst – men i praktiken innebär konstruktionen med fem fasta medlemmar som var och en har vetorätt i säkerhetsrådet en maktställning för dessa stater som är unik i förhållande till övriga FN-medlemmar. I vissa lägen när det gäller krig och fred har FN visserligen kunnat spela rollen som något av en (oftast svag) världsregering, men detta är undantag. Det finns dock bland vissa forskare och debattörer förhoppningar att FN på miljöområdet skall kunna utvecklas i denna riktning (Hempel 1996: 176-77). Det finns också de som menar att man snarare bör försöka bygga upp en helt ny, globalt övergripande miljöregering (se kort referat i Porter & Brown 1996: 176; författarna är själva kritiska till detta förslag). En tänkt världsregering kan emellertid inte, om man

har ambitionen att denna regering skall vara demokratisk, enbart ses som en fråga som rör denna regerings förhållande till nationalstater. Det måste också finnas plats för representation baserad på (världs)medborgarnas samtycke, eventuellt även intresseorganisationer. Därmed är vi framme vid den kosmopolitiska demokratimodellen.

Förespråkarna av *kosmopolitisk demokrati* hävdar i likhet med den förra modellens företrädare att nationalstaten måste göra avkall på sin suveränitet i frågor som gäller miljö, säkerhet och andra frågor av global räckvidd. Flera av de kosmopolitiska demokraterna vill bygga vidare på den federala modellen och försöka förvandla FN till en *demokratisk* världsregering. Detta anses emellertid kräva ett i flera avseenden grundligt reformerat FN. Bland annat måste säkerhetsrådet utökas med flera stater alternativt ersättas av ett nytt verkställande organ utan vetorätt för enskilda stater. Dessutom måste utrymme ges för representation både för "folk utan stater" (till exempel kurderna) och för världens medborgare individuellt och/eller genom frivilliga organisationer. Sådan representation skulle kunna ske genom en andra och kanske också en tredje "generalförsamling". I sådana församlingar skulle eventuellt också representation kunna ges för kommande generationer och andra arter än människan, nämligen genom att en viss del av ledamöterna placeras på "advokatmandat".

Samtidigt som de kosmopolitiska demokraterna (Archibugi, Falk, Held med flera) både vill förstärka och demokratisera FN vill de också ge stort utrymme åt politiskt deltagande på såväl nationell som subnationella nivåer. Denna demokratimodell bygger på en politisk organisering där varje medborgare, var hon än befinner sig på vår jord, skall ha rätt och möjlighet att påverka spörsmål som angår henne. De fundamentala rättigheter som den nationella demokratin är baserad på – till exempel respekt för minoriteter, civila rättigheter och domstolarnas oberoende – skall utsträckas till att även gälla det internationella samfundet.

Maktspridningen bör dock inte enbart ske vertikalt (uppåt och nedåt inom den formella politiska organisationen) utan även horisontellt. Uttrycket "globalt civilt samhälle" används här för att markera vikten av att medborgarassociationer och sociala rörelser får möjlighet att bli delaktiga i och påverka politiken också utanför den egna nationen. Ett av skälen till det är att medborgarassociationer kan spela en viktig roll för att motverka hierarki och maktkoncentration inom den politiska organiseringen (Cohen & Rogers

1995). Dessa associationer skall dock inte bara utgöra en förbindelse mellan medborgare och stat utan också mellan medborgare och industri/näringsliv. Även den ekonomiska sfären – den globala marknaden – behöver demokratiseras och tilldelas ansvar. Denna betoning innebär att Förenta Nationerna behöver reformeras. Som Falk (1995: 177) uttrycker det:

What is needed, to put it briefly, is the weakening of geopolitical and market leverage on all phases of UN activities, with mechanisms for greater participation both by the countries in the South and by transnational social forces committed to the promotion of human rights and democratization.

I anslutning till Rio och Agenda 21 har uttrycket "globalt partnerskap" använts för att fånga vidden av den politiska allians man anser nödvändig för att driva utvecklingen i riktning mot kosmopolitisk demokrati (UNESCO 1996). Kritik har riktats mot att denna demokratimodell saknar förankring i verkligheten. Som Beck (1998: 126) kommenterar den: "För den sociologiska realismen ter sig allt gott och vackert, men inte mer".

Samtidigt bör det påpekas att antalet non-governmental organisations (NGOs) har vuxit dramatiskt de sista fyrtio åren, inte minst internationella NGOs. Dessa tusentals av internationella NGOs kan i ljuset av den kosmopolitiska demokratimodellen ses som viktiga medspelare i den kör av röster som krävs för att utveckla en kosmopolitisk demokrati. Som Chip Lindner, tidigare sekreterare i Brundtlandkommissionen och ansvarig för Global Forum vid Riokonferensen, uttrycker det:

A new form of governance is emerging — that of "stakeholders". Local stakeholders in communities are linking together, whether they are local business or local authorities, non-governmental organizations or community-based organizations, women's groups or residents' associations. Groups that have an identifiable "stake" in the future of the community are making these links to create a vision for the future which has a set of good and measurable criteria or indicators (Lindner 1997: 13).

För att denna typ av demokratiska initiativ skall kunna utvecklas krävs att man skapar en mängd gränsöverskridande institutioner för demokratiskt beslutsfattande. Held (1995b) föreslår till exempel regionala folkomröstningar och ad hoc-valkretsar som skapas för specifika problem. Östersjöfrågan är

ett exempel där en mängd länder och boende tillsammans måste besluta om hur man skall minska miljöbelastningen på detta innanhav. Ett annat exempel är kärnkraftverk – det gäller såväl Ignalina som Barsebäck – belägna nära andra länder och där en katastrof kan drabba andra länder minst lika mycket som det egna landet. Ett tredje exempel är de kol- och oljeeldade kraftverken i Danmark, Polen och Tysklands vars luftutsläpp drabbar svenska invånare minst lika mycket som dessa länders befolkningar.

Den kosmopolitiska demokratimodellen är gräns- och nivåöverskridande. Det rör sig inte om en enkelriktad decentralisering av makt och ansvar till den lokala nivån, inte heller om en centralisering till den internationella nivån. Det handlar heller inte om en enkel ansvarsfördelning där vissa frågor hanteras internationellt, andra nationellt och några lokalt. Istället bör flera nivåer involveras i en och samma fråga. En starkt miljöstörande industri bör till exempel kontrolleras, utvärderas och utmanas lokalt, nationellt och internationellt (jämför Held 1995a).

Kosmopolitisk demokrati ifrågasatt

Ur ett demokratiperspektiv tilldrar sig den framväxande kosmopolitiska modellen särskilt intresse eftersom den gör anspråk på att uppdatera den demokratiska idétraditionen med hänsyn till de krav som ställs av globaliseringens olika former och uttryck. Modellen har emellertid också utsatts för skarp kritik av bland andra den italienske politiske filosofen Danilo Zolo (1997). Han ser ingen principiell skillnad mellan vad som här kallats den federala tanken på en världsregering och idén om en demokratisk världsregering. Den centrala kritikpunkten är själva tanken på en universell politisk ordning, ett kosmopolis.

Frågor rörande krig och fred hanterades under perioden mellan den Westfaliska freden och bildandet av FN på ett i grunden likartat sätt. Under denna trehundraåriga period förhandlade suveräna stater sig fram till uppgörelser utan inblandning av någon makt med anspråk på att utgöra en världsregering. Vad som hänt efter andra världskriget är, enligt Zolo, att den ordning som tidigare förhandlats mellan olika stater i specifika överenskommelser nu ersatts, eller snarare kompletterats av, ett system där en internationell organisation – Förenta Nationerna – också blandat sig i förhandlingarna om hur världen skall styras. Under det kalla kriget, menar Zolo, sanktionerade FN en ordning med två supermakter som dominerade världspolitiken. Efter

Sovjetsystemets fall har denna ordning ersatts av en annan, där makten koncentrerats till en enda hegemon – USA – som framgångsrikt via säkerhetsrådet och med stöd av sina allierade i de rika västländerna använt FN för sina egna syften. Zolo ser gulfkriget som det tydligaste uttrycket för denna nya världsordning, ytterst styrd av USA och dess militära, ekonomiska och politiska intressen. I andra fall behöver inte USA och dess allierade handlande sanktioneras av FN utan kan agera direkt, som till exempel fallet var med NATOs bombningar av Jugoslavien.

Zolos kritik av tanken på en kosmopolitisk demokrati kan i grova drag summeras i två punkter. För det första anser han det vara naivt att tro att en världsordning behärskad av en supermakt med övriga rika nationer som tillskyndare skulle kunna demokratiseras och förmås att styra på ett sätt som inte ligger i linje med USA:s och övriga rika västländers värderingar och intressen. För det andra anser han det inte vara önskvärt att ens försöka åstadkomma en världsregering, eftersom en sådan, demokratisk eller inte, innebär en aldrig tidigare skådad risk för uppkomsten av en världsdiktatur (Zolo 1997: 166). Zolo finner det ytterst motsägelsefullt att anhängarna av en radikal kosmopolitisk demokrati själva inte tycks vilja se den väldiga maktkoncentration till en enda regering med vidhängande global byråkrati, våldsapparat och rättsväsende som skulle bli följden om deras förslag blev verklighet. En världsregering, demokratisk eller inte, skulle i linje med Zolos kritik, lätt kunna utvecklas till ett instrument för auktoritära lösningar.

Zolos egen modell för internationell konfliktlösning innebär i stället en försvagning av FN:s och andra överstatliga institutioners roll till förmån för en ordning baserad på överenskommelser mellan enskilda eller grupper av stater och utan användning av övernationellt sanktionerad våld för att lösa konflikter. På ett delvis liknande sätt resonerar Low och Gleeson (1998) i en omtalad och prisbelönt bok.[12] Vid sidan av de idag existerande institutionerna (FN-systemet, en mängd internationella miljöregimer samt en regimöverskridande världsordning uttryckt i WTO, NAFTA, Världsbanken och IMF) argumenterar de för att tre nya institutioner bör inrättas: ett *världsmiljöråd* med plats inte bara för stater och statslösa folk utan också för ekoadvokater att representera minoritetsgrupper och andra arter än människan, en *global miljöorganisation* som alternativ/motvikt till World Trade Organization samt en *internationell miljödomstol.*

Sammantaget kan Low och Gleesons förslag till institutionella reformer på miljöområdet ses som en tillämpning av den kosmopolitiska demokratimodell som skisserats ovan. Deras förslag har å ena sidan en centralistisk tendens som för tankarna till Zolos farhågor. De förordar att man skapar ett fåtal fasta institutioner med stark makt till vilka representanter väljs eller utses. Samtidigt vill de se den kosmopolitiska demokratin uttryckt i en mångfald organisationer och institutioner som inte koordineras centralt. Low och Gleeson är således medvetna om att vissa av deras förslag till kosmopolitisk miljöstyrning, sina goda intentioner till trots, skulle kunna urarta och leda i riktning mot uppkomsten av en Leviatan (världsdiktatur). De förespråkar därför en pluralistisk ordning med inslag av såväl vissa överstatliga institutioner som traditionella miljöregimer och gränsöverskridande initiativ förankrade i det civila samhället.

Ur det perspektivet uppfyller de kravet på att inkludera aktörer i det civila samhället i det globala miljöstyret samtidigt som de faktiskt söker formulera en modell för formellt-politiskt styre. Som flera demokratiteoretiker påpekat kräver en "ekologisk demokrati" att en internationell ordning utvecklas inom det civila samhället vid sidan om och mot etablerade auktoriteter (Dobson 1996, Dryzek 1990, 1994, Eckersley 1996). Samtidigt bör denna ordning i det långa loppet inte utvecklas vid sidan om stat och marknad. Som Dryzek (1996:122) uttrycker det "The best strategy for ecological democratization begins in the oppositional public spheres in civil society. But it cannot end there".

Kan David och Goliat förenas?

Som ovan visats är nationalstaten en otillräcklig men för den skull inte oviktig aktör för skapandet av global miljöstyrning. Vad som krävs idag är utvecklandet av ett system där global ansvarighet kan utkrävas och där även resurssvaga aktörer har möjlighet att påverka frågor som berör dem. Vad som är viktigt är att olika nivåer – lokal, nationell, regional, internationell – inte spelas ut mot varandra utan att istället en väv av styrande utvecklas och ges institutionellt stöd (politiskt, socialt, jurdiskt och ekonomiskt).

När det gäller skyddet av de mänskliga rättigheterna kan vi se att en mängd aktörer av olika slag och på olika nivåer samarbetar och interagerar med varandra. Mellanstatliga organisationer, enskilda stater, intresseorganisationer och lokala medborgarrättsrörelser kan agera mot en nationalstat eller ett företags kränkning av mänskliga rättigheter. Denna typ av agerande kan vi

nu i vissa fall även skönja vad gäller miljön. Två tydliga exempel är protesterna mot Shells planer att sänka en uttjänt oljeborrplattform i Nordsjön och protesterna mot Frankrikes kärnvapentester i Stilla havet.[13]

Brent Spar-konflikten

År 1976 togs oljeborrplattformen Brent Spar i drift, gemensamt ägd av Shell och Exxon. Sedan 1989 hade plattformen inte nyttjats och eftersom Shell ansvarade för verksamheten vid plattformen föll det på dess ansvar att nedmontera den.

Valet stod mellan deponering på land eller havssänkning. Eftersom plattformen fanns på djupt vatten och vägde mer än 4,000 ton var en sänkning i världshavet ett acceptabelt alternativ enligt International Maritime Organisation's rekommendationer. Shell genomförde ett trettiotal studier och på grundval av dessa förordar det en havssänkning. Enligt dess beräkningar var kostnaden för en sänkning i havet endast en fjärdedel av kostnaden för en nedmontering på land.

Shell UK ansöker hos Storbritanniens Industri- och handelsdepartement (DTI) om att få sänka plattformen på djupt vatten, 240 kilometer från yttre Hebriderna. I ansökan anger Shell att dess förslag var den miljömässigt bästa lösningen, BPEO (the Best Practicable Environmental Opinion). Även om förslaget innebär att flera tusen ton med olja och oljig sand frigörs i havet, så är det mindre än en procent av det totala utsläppet från båttraffiken på Nordsjön. Dessutom innebär en havssänkning att arbetarna utsätts för mindre risker än vid en nedmontering på land.

I december 1994 godkänner DTI förslaget. I enlighet med den nya konventionen om marin miljö (Paris-Oslo konventionen) informerar Storbritannien de andra europeiska staterna om planerna. Ingen av staterna nyttjar sin möjlighet att inkomma med invändningar. Efter det att tiden för yttrande gått ut (60 dagar) ger Storbritannien i början av maj sitt definitiva tillstånd till havssänkningen av oljeborrplattformen. Då har redan en internationell opinion mot förslaget, med Greenpeace i spetsen, börjat växa sig stark.

Redan i januari får Greenpeace kännedom om Shells planer på att havssänka plattformen. Eftersom Brent Spar är den första av 400 oljeborrplattformar i Nordsjön som planeras avvecklas anser Greenpeace att denna första sänkning är av stor symbolisk betydelse. En havssänkning sänder fel signaler till industrin, nämligen att havet kan användas som dumpningsplats för avfall.

Greenpeace allokerar £600,000 budget för arbetet mot Shells planer. Man beslutar att borda Brent Spar och göra den till högkvarter för en kampanj mot havsdumpning av oljeborrplattformar. Jonathan Castle, tidigare kapten på Rainbow Warrior, chartrar en båt, provianterar den för sex månaders drift och seglar mot Brent Spar. Den 30 april ockuperar Greenpeace-aktivister Brent Spar och inrättar sitt högkvarter där.

It may have been a traditional protest, but the communications deployed were second to none. The protesters had satellite telephones and a Mac computer that downloaded photographs and video footage to a media base in Frankfurt. Greenpeace employed its own photograph and cameraman to capture the images that ensured the story was splashed in papers and televisons screens across the world (Pilkington et al. 1995:4)

Greenpeace strategi är effektiv och runt om i världen kan man se hur Shells bogserbåtar använder sina vattenkanoner för att få bort aktivisterna från plattformen. Media fortsätter under hela maj att rapportera från konflikten. Greenpeace mobiliserar en namninsamling "politiker mot en djupvatten-sänkning", Tysklands jordbruks- och miljödepartement sänder en protest till Storbritannien där man hävdar att alternativet att deponera på land inte har blivit tillräckligt utrett, och en bensinbojkott inleds, främst påhejad av Greenpeace men även med uttalat stöd från vissa politiker.

Bojkotten sker främst i Tyskland, Holland och delar av Skandinavien. I sin mest intensiva fas förlorar Shell 5 miljoner brittiska pund per dygn. En enkätundersökning visar dessutom att hela 74 procent av den tyska befolkningen är villig att bojkotta Shells bensinstationer. I Tyskland sjunker Shells bensinförsäljning med 20 procent och av dess 1728 bensinstationer hotas 200, 50 vandaliseras, två brandbombas och en beskjuts.

På förslag från Greenpeace skriver tyskar brev till Storbritanniens handels- och miljödepartement samt bifogar pengar för att hjälpa till med att bekosta en nedmontering på land. Tyska mammor sänder bilder på sina barn till Shell UK och kräver att havssänkningen stoppas för framtida generationers skull. Shell i Tyskland erhåller mer än 11,000 protestbrev.

Vid en europeisk miljökonferens i Danmark (North Sea Protection Conference) deltar miljöministrarna från samtliga länder som gränsar till Nordsjön samt EUs miljökommissionär Ritt Bjerregaard. När konferens öppnas fördömer alla officiella representanter – med undantag av Storbritanniens

och Norges – en sänkning av plattformen och förespråkar en nedmontering på land. Dagen efter, den 6 juni, kräver Tysklands miljöministern Angela Merkel ett totalstopp på havssänkningen. Samma dag informerar Helmut Kohl vid G7-mötet i Kanada att kravet på att stoppa havssänkningen av Brent Spar inte endast är några miljöaktivisters krav utan en europeisk, ja till och med världsvidd, trend för att skydda våra hav. Kohl kritiserar Storbritanniens premiärminister John Major för undfallenhet i denna fråga.

Den 20 juni – en timme innan plattformen planeras att sänkas – meddelar Shell att det inte kommer att havsänka Brent Spar. Pressmeddelandet refererar till de ekonomiska konsekvenser av bojkotten. Storbritannien känner sig sviken och dess energiminister Tim Eggar anser att Shell trots bojkotterna ska genomföra sänkningen eftersom det är den ur miljöperspektiv bästa lösningen. Premiärminister John Major säger dessutom att det inte finns några garantier för att de brittiska myndigheter kommer att ge Shell tillstånd att montera ned och deponera Brent Spar på land.

Greenpeace applåderar Shell UKs beslut och säger att man ska hjälpa Shell att finna en miljömässigt acceptabel lösning. Den 27 juni inleder Shell sin PR-strategi för att återfå sina forna konsumenter (av dem själva benämnd "damage limitation exercise"), framför allt mot danska och tyska bensinköpare. I Tyskland bekostar en helsidesannons i 100 nationella och lokala tidningar, där titeln på annonsen är "We will change". I annonsen erkänner Shell sitt misstag i sin hantering av konflikten, men vidhåller att en havssänkning var det bästa ur tekniskt och miljömässigt perspektiv. I Danmark sänder Shell brev till 250,000 kreditkortsinnehavare och förklarar sin nya policy.

I juli ber Shell företaget Norske Verites att undersöka Greenpeace tidigare anklagelser om att Brent Spars tankar innehåller 5,000 ton förorenad olja. Senare på hösten presenteras Norske Veritas sin utredning, där de hävdar att Shells ursprungliga uppgifter var korrekta. Ett par veckor senare medger Grenpeace att den misstagit sig vad gäller mängden förorenad olja i tankarna, men håller fast vid sin ståndpunkt att en havssänkning av Brent Spar hade fått stora miljökonsekvenser. Shell vidhåller att en havssänkning var det miljömässigt bästa alternativet, och Storbritannien tillsätter en expertgrupp (the Shepard commission) som i sin utredning kommer fram till ungefär samma vetenskapliga resultat som Shells tidigare undersökningar. Samtidigt betonar kommissionen att det krävs mer öppna beslutsprocesser, större mobilisering av vetenskaplig expertis, fler internationella överläggningar om denna typ av fråga

samt att man i planerna bör räkna med allmänhetens uppfattning. I en kolumn i the Guardian, sammanfattas konflikten med följande ord (Young 1995).

The story of Brent Spar... should be theraphy for paranoids. It disposes of the idea of the government-industrial complex... The community of interest between the sinister powers of politics and finance has apparently collapsed. One vast oil company and several democratic leaders, accustomed to agreeing and deciding, have been intimidated into reversing themselves by a single pressure group. Power politics will never be the same again. There is business, there is government, and there is what Greenpeace would call the citizenry of the world whose interests it represents against the baleful conspiracies of the other two.

Händelsen kan i det närmaste liknas vid en informell internationell miljödomstol där åklagare inte bara utgjordes av Greenpeace utan även av medborgare/konsumenter, intresseorganisationer och till och med vissa nationalstaters ministrar. Och där dessa får igenom sin vilja gentemot ett mäktigt transnationellt företag.

Det politiskt nya med denna händelsen är, som Beck (1998: 97) påpekar, inte att David besegrar filistéernas Goliat, utan att David *och* Goliat globalt allierar sig mot filistéerna – först mot en världskoncern (Shell) och sedan en nationell regerings politik (Storbritannien). Denna allians legitimerades med hänvisning till dess goda syfte: att rädda miljön. Även om det senare visade sig att Greenpeace överdrivit miljökonsekvenserna av en sänkning kan händelsen ses som ett exempel på att en kosmopolitisk influerad global miljöstyrning med fästpunkter i såväl stat, industri och civilt samhälle, och som visat sig vara såväl möjlig som lyckosam. I andra fall har liknande allianser inte varit lika lyckosamma, åtminstone inte kortsiktigt. Ett exempel är de internationella protesterna mot Frankrike, som samma sommar som Brent Spar-konflikten meddelade att det skulle återuppta sina kärnvapenprover.

Konflikten kring de franska kärnvapenproverna

Genom en rad intresseorganisationer och nationalstater fanns ett förslag om ett moratorium för kärnvapenprover. Kärnvapenmakterna Frankrike och Kina hade dock inte undertecknat det, och Frankrike meddelade sommaren 1995 att de under hösten tänkte göra sju kärnvapenprover i Stilla havet. Även i detta fall arbetade Greenpeace för att skapa opinion mot Frankrikes planer.

Till skillnad från konflikten om havssänkningen av Brent Spar valde dock Tyskland att inte ansluta sig till protesterna. Däremot motsatte sig flera andra länder testerna. EU-kommissionen vädjade till Frankrike att vänta med provsprängningarna till dess de fattat beslut om kärnvapentester kräver tillstånd från kommissionen.[14] Nya Zeelands premiärminister utlovade de största fredstida sanktionerna mot Frankrike någonsin. 5 miljoner namnunderskrifter samlades in och ett demonstrationståg tågade genom Paris gator för att överlämna dessa till president Chirac.

Den 7 september väljer Frankrike likväl att spränga en första bomb, vilket utlöser en febril politisk och social mobilisering. Nya Zeland och Chile kallar samma dag hem sina ambassadörer i Frankrike och officiell protest framförs av Japan. Tusentals person från hela världen demonstrerar i Papeete, Franska Polynesien. Den franske filmaren och kulturpersonligheten Jaques Cousteau avgår omedelbart från sitt uppdrag som ordförande i president Chiracs "Council for future generations", vars uppdrag är att rådgöra med presidenten om stora miljöfrågar. Medlemmar i det europeiska parlamentet protesterar mot kärnvapentesterna. Franska flottan hindrar två Greenpeacefartyg från att ankra i närheten av testplatsen och aktivister från att gå i land på atollen. 73 aktivister från olika länder arresteras. Den svenska regeringens protesterar mot kärnvapenproverna och det faktum att kulturminister Margot Wallström ("i egenskap av privatperson") deltar i en demonstration i Papeete föranleder Frankrike att inställa statsminister Ingvar Carlssons planerade statsbesök i Paris. Den 23 oktober blockerar aktivister från Greenpeace dörren till den franska ambassaden i Stockholm, och liknande aktioner mot franska ambassader sker i Bonn, Lima, London, Oslo och Tokyo. Europaparlamentet antar en resolution mot de franska kärnvapentesterna, Västeuropeiska försvarsunionen deklarerar att den motsätter sig Frankrikes kärnvapenprov och FNs generalförsamling antar den 12 december en resolution som fördömer alla kärnvapentester.

Trots en omfattande politisk och social mobilisering – internationellt fördömande, nationella protester, massiva demonstrationer och konsumentbojkotter av franskt vin – genomför Frankrike kärnvapentesterna.[15] Den globala allians som utvecklats lyckades inte stoppa Frankrikes planer.

Fragmentariserat handlande eller en global politik?

De händelseförlopp vi kunnat se i dessa två fall är närmast att likna vid en

informell internationell miljödomstol där åklagare inte bara utgjordes av Greenpeace utan av medborgare från olika länder, intresseorganisationer och till med och med vissa nationalstaters ministrar. De medel som användes i dessa fall var internationellt fördömande, nationella protester, massiva demonstrationer, konsumentbojkotter, opinionsbildning, civil olydnad och vissa fall även sabotage. Den fungerande principen var tilldelandet av skuld, där ett företags och/eller nationalstats handlande ställdes i rampljuset med "hela världen" som åskådare. Medan Shell och Frankrike i dessa fall sågs som "big business" och "big government" som endast var ute efter ekonomisk vinning och politisk makt, var Greenpeace miljöns språkrör och demokratins försvarare. The Guardian kommenterar det med följande ord (Woollacot 1995):

> What links the nuclear test issue with those of pollution, animal rights and others on the protest agenda is not only the fact that Greenpeace has gone so swiftly from its Brent Spar triumph in the Atlantic to its confrontation with the French in the Pacific. It is the collision between the anger of people convinced that governments and business are every day taking decisions that make the world a more dangerous place and elites who still live mentally in a cosy we-know-best universe in which protest is a problem to be managed rather than a voice to be heeded.

Frågan som infinner sig är hur denna typ av aktion ska bedömas. Är konflikterna kring Brent Spar och franska kärnvapenprover positiva tecken på en framväxande kosmopolitisk demokrati eller är de snarare exempel på ett handlande som vare sig är demokratiskt eller långsiktigt, ett handlande som leder till ytterligare fragmentering av politiken?

Vunnet slag – förlorat krig?

Ett medium med global spridning verkar vara en förutsättning för att aktioner med rötter i det civila samhället skall få internationellt genomslag. Det är media som förmedlar protestaktionens budskap till en större allmänhet. Ett problem i detta sammanhang är att medier har svårt att axla rollen som kritisk granskande aktör eftersom de är starkt beroende av ett fåtal större internationella nyhetsbyråer vars nyhetssändningar endast når vissa hem i vissa delar av världen (Peterson 1999).

Därutöver kan företag och nationalstater lägga upp strategier för att motverka folklig mobilisering kring en miljöfråga eller miljökatastrof, något

som vi till exempel kunde se i efterdyningen till Bhopal-katastrofen (se till exempel Beder 1997, Rowell 1996). Allt fler företag och organisationer nyttjar PR-firmor och marknadsförares tjänster för att skapa och sälja mediabilder och kampanjer – i Sverige växer till exempel PR-industrin med c:a 50 procent per år.[16] En ofta använd och effektiv strategi är att skaffa sig allierade. Som Veckans affärer (1999) uttrycker det: "de mest effektiva metoderna för opinionsbildning innebär att hitta meningsfränder bland dem som har expertstatus på skilda områden. Du hittar inte ett PR-projekt utan att en professor är inblandad".

Den nya situation vi har idag är att ingen aktör har monopol på att företräda naturen. Istället har vi en offentlighet där en mängd aktörer gör anspråk på att företräda miljön, eller där de gör anspråk på att dess verksamhet är miljövänlig. Aktörerna är närmast att likna vid påtryckningsgrupper som söker vinna mediapublikens hjärtan och därmed få ytterligare makt bakom sitt agerande. Med den mängd mediabudskap som florerar krävs såväl medvetna journalister som en kritisk allmänhet. Såväl journalister som allmänhet har svårt att bedöma trovärdigheten i de olika aktörernas budskap (Anderson 1997, Findahl 2000). Media förmedlar ofta aktörers perspektiv okritiskt och budskapen från såväl nationalstater och transnationella företags som Greenpeace kräver kritisk granskning. Även i det fall där media lyckas att uppbära rollen som kritisk granskare behöver inte aktionen leda till några långsiktiga förändringar.

Att agera i egenskap av konsument stämmer väl överens med den allt starkare betoning på livsstilspolitik där medborgaren ställer moraliska krav på såväl andra konsumenter som företag och myndigheter (Giddens 1998, Urry 1995). Konsumenter kan utöva påtryckningar som inte stater har möjlighet eller rättighet att göra. Denna typ av protest har blivit ett nytt redskap för agentskap när alltfler medborgare är övertygade att myndigheter och företag endast agerar i snävt egenintresse. Vi kunde se det i Brent Spar-konflikten, där Greenpeace kampanjledare Chris Rose betonade att marknaden är slagfältet för en ny typ av politik som miljögruppen och allmänheten kan driva (Parker 1999:75). Köpbojkotter av företags varor är ett medel som stater och företag fått allt svårare att hantera. Kortsiktigt kan det vara ett effektivt medel för en miljörörelse eller intressegrupp att få igenom sitt krav i en specifik fråga. Däremot är det diskutabelt om denna typ av handlande leder till mer långsiktiga förändringar.

Mobiliseringen mot Shells planerade havssänkning och mot Frankrikes kärnvapentester underlättades genom att protesterna och bojkotten inte krävde någon större förändring av de som stödde kampanjen. Den totala bensin- och vinförsäljningen sjönk inte utan konsumenter valde endast att tanka vid andra bensinstationer och köpa vin från andra länder. Därtill var det enkelt för konsumenten att särskilja vilka produkter man inte skulle köpa. Att flera politiker stödde bojkotten och fördömandet underlättade troligtvis bojkotten ytterligare. När det gäller Shells planer på att sänka Brent Spar i Nordsjön bör man även ha i minnet att flera av de nationalstater som officiellt fördömde planerna själva inte hade någon oljeutvinning (dvs. ett fördömande kunde inte leda till krav på den inhemska utvinningen). Ännu tydligare blir det vid protesterna mot de franska kärnvapentesterna, där flera länder inte utnyttjade alla de legitima påtryckningsmedel man hade. Ett exempel är att Australien, som reagerat mycket stark mot planerna, ändå fortsatte att leverera uran till Frankrike med hänvisning till att om de slutade sälja skulle genast något annat land erbjuda sig att göra det.

Konsumentbojkotter har svårigheter att skapa mer långsiktiga, strukturella förändringar (Parker 1999), inte minst eftersom de i många fall är i avsaknad av mer övergripande politiska krav. Detta är även fallet för en mängd andra typer av politiska aktioner. Vi kan idag se en mängd "gröna partikularismer" som inte har någon gemensamt mer än sitt motstånd (Eder 1998). I fallet Brent Spar förenades motståndet främst i ett avståndstagande från havsdumpning, och inget gemensamt synsätt på hur uttjänta oljeborrplattformar skulle omhändertas – än mindre hur man skulle se på oljeutvinning generellt – utvecklades (Ghazi et al. 1995). [17]

Samtidigt bör det sägas att denna typ av agerande kan leda till att ett miljömedvetande skapas bland olika aktörer och att nya typer av agenskap utvecklas. Klaus Eder (1998) argumenterar till exempel för att ekologin håller på att etablera sig i vår kulturella självförståelse och kommer därmed att fungera som strukturerande princip för vårt tänkande och vår erfarenhet. Aktioner likt de ovan beskrivna är delar av en diskursiv kamp som kan leda till att ekologin ersätter industrialismen som det moderna projektets kulturella kod. Toulmin (1995) argumenterar för att resurssvaga aktörer nu tillsammans kan påverka och begränsa nationalstaters handlande

Än idag formas våra livsmönster av statsmaktens handlande. Men moraliskt sett är nutida staters härskare utsatta för en extern kritik på ett sätt som inte varit fallet sedan tiden före 1650. Inte ens de starkaste supermakter har längre möjlighet att bortse från detta.... Lilleputtsorganisationer kan inte tvinga omoraliska härskare att knäfallande göra avbön, som Henrik II tvingades göra; men härskare som vägrar att bättra sig kan råka i pinsam förlägenhet i världens ögon. Om modernitetens politiska symbol var Leviatan, kommer de "nationella" makternas och supermakternas moraliska position att i framtiden fångas i bilden av Lemuel Gulliver som vaknar ur tanklös sömn och finner sig fjättrad av otaliga små, små rep.

Det finns idag möjligheter för en mängd aktörer – inom stat, ekonomi och civilt samhälle – att fånga medias uppmärksamhet och att mobilisera människor och organisationer, något vi kunde se i de två ovan nämnda fallen. I vissa fall har relativt resursvaga aktörer med hjälp av media lyckats skapa internationell opinion och politisk mobilisering där en nationalstat eller ett företags agerande ställts i rampljuset och där "global ansvarighet" har utkrävts.

Utmaningen är dels att skapa en global offentlighet för kritisk diskussion av globala angelägenheter, dels skapa institutioner som kan hantera dessa och som inkluderar berörda i beslutsfattande och ansvarsutkrävande. I den första frågan – att skapa en global offentlighet – kan de två undersökta fallen tolkas som positiva exempel. Förmedlingen av bilder och budskap från Brent Spar och Muroroa skapade en mängd aktiviteter inom civilt samhälle och stat, aktiviteter som i vissa fall ledde till att nationalstater och transnationella företag tvingades ta hänsyn till andra intressen än sina egna. Denna mobilisering var dock till stora delar styrd av Greenpeace skickliga mediastrategier och eftersom den inte krävde några större förändringar vare sig i samhällets struktur eller i den enskildes livsstil erhöll den snabbt och brett stöd av såväl allmänhet som politiska representanter. Utmaning är här att utveckla en kritisk och global offentlighet där samtliga aktörers budskap kritiskt granskas och prövas.

Vad gäller den andra utmaningen – att utveckla gränsöverskridande institutioner för hanterandet av gemensamma angelägenheter – finns mindre att hämta från de två fallen. Blickar vi istället till den internationella rätten kan vi idag se att efter mer än 50 års målmedvetet arbetet – av såväl sociala rörelser som vissa nationalstater – med att utarbeta en internationell strafflag inrättades 1998 en permanent internationell brottsdomstol för brott mot mänskligheten[18] Förhoppningar finns att liknande rättsliga institutioner kom-

mer att utvecklas för brott mot människans rätt till en god livsmiljö, likt Low & Gleesons (1998) presenterade förslag.

Miljöfrågan är en test på det moderna samhällets förmåga att utveckla nya institutioner för gemensamma angelägenheter (Eder 1998:245). Vad som idag krävs är en kritiskt granskande media och en global offentlighet där inte bara den mäktigas stämma gör sig hörd, utan där alla berörda har rätt att komma till tals och där vikt fästes vid goda skäl snarare än aktörers styrka. Därtill krävs en institutionell bas där aktörer inom stat, ekonomi och civilt samhälle utpekas som politiska aktörer, och där dessa institutioner inte bara möjliggör handlande utan även ansvarsutkrävande.

I de ovan redogjorda fallen framstod aktionerna som gröna partikularismer, och det blev en kamp mellan olika påtryckningsgrupper där den mäktigaste – i ena fallet Greenpeace i andra fallet Frankrike – fick det sista ordet. Utvecklas en global offentlighet och institutioner för hanterandet av gränsöverskridande miljöproblem kan dock denna typ av aktioner transformeras till att bli delar av en framväxande kosmopolitisk demokrati. Om inte är risken stor att denna typ av globala aktioner snarare leder till fragmentering av vår förståelse av världen och vårt handlande.

Acknowledgement

Arbetet med denna uppsats har skett inom det av MISTRA finansierade programmet *International and National Abatement Strategies for Transboundary Air Pollution* som pågår 1999-2002. Programmet omfattar ett tjugotal forskare och tillsammans med Göran Sundqvist (Göteborgs universitet) ansvarar jag för dess samhällsvetenskapliga del. Jag vill tacka Ingemar Elander, docent i statskunskap, Örebro universitet, för konstruktiva diskussioner och kommentarer på en tidigare version av denna uppsats.

Noter

[1] För en detaljerad diskussion om globaliseringens innebörd, se t.ex. bidragen i Featherstone et al. (1995), Held et al. (1999) samt Thörns artikel i detta nummer.

[2] Ett svenskt exempel utgör den pågående demokratiutredningen, vars slutbetänkande överlämnas till regeringen den 15 februari 2000. I de tidigare demokratiutredningarna har statsvetenskapliga forskare haft en tydlig dominans, men i denna utredning utgör de mindre än hälften av de anlitade forskarna (70 av drygt 140 forskare är statsvetare).

[3] Bland svenska sociologer är troligtvis Håkan Thörn och Göran Therborn de som man främst förknippar med forskning om globalisering och politik (se t.ex. Thörn 1999a och Therborn 1995). Att det globala perspektivet verkar vara frånvarande i mycket av svensk sociologi kan man till exem-

pel finna i antologin Välfärdsstat i brytningstid (supplement till Sociologisk Forskning 1999). I antologin diskuteras genus, klass, ojämlikhet och arbetslöshet ur historiskt och sociologiskt perspektiv. Ingen av nio artiklarna diskuterar dock den nya situation välfärdsstaten står inför i och med den tilltagande globaliseringen. I de senaste två årgångarna (35 och 36) är det totalt två artiklar som diskuterar globaliseringens konsekvenser, nämligen Ekecrantz (1998) och Melin (1999).

4 Avsnittet bygger på Lidskog & Elander (1999a). I Lidskog & Elander (1999b) görs en mer detaljerad analys av demokratiteoretiska responser på miljöfrågan.

5 I två kommuner har SKB avslutat sitt engagemang efter det att lokalbefolkningen i lokala folkomröstningar motsatt sig fortsatta studier (Storuman 1995 och Malå 1997). Utöver dessa kommuner har SKB genomfört – eller håller på att genomföra – förstudier i ytterligare sex kommuner: Hultsfred, Nyköping, Oskarshamn, Tierp, Älvkarleby och Östhammar. Ett förslag finns att folkomröstningar ska hållas i kommunerna efter det att samtliga förstudier är genomförda. År 2001 planerar SKB att välja ut två av dessa kommuner för mer omfattande studier. Därefter kommer SKB att ansöka hos regeringen om att få anlägga djupförvaret till en utpekad plats i en av dessa två kommuner (för en diskussion om svensk kärnkraftspolitik och kärnavfallspolitik, se Lidskog 1998a, 1999a).

6 För en diskussion om Tjernobyl-olyckan och dess konsekvenser, se Lidskog (1998b) och (1999b).

7 Jag vill här rikta ett tack till Christer Jönsson, professor i statsvetenskap, Lunds universitet, som har pekat på relevansen av Spruyts diskussion om nationalstatens uppkomst och Krasners suveränitetsbegrepp.

8 En av de feodala barriärerna till handel var avsaknaden av standardiserade mått (vikt, valuta etc.) När det gäller vikter noterar Spruyt (1994:160) att Storbritannien i slutet av 900-talet hade femtio olika viktmått. I slutet av medeltiden fanns flera hundra måttstockar med 25,000 lokala varianter. Hansan lyckades inte standardisera ett system av måttenheter eftersom den saknade en central auktoritet och en intern beslutshierarki. I Frankrike däremot kämpade kungen mer lyckosamt med att få till stånd en standardisering på olika områden.

9 Dessa medborgare delade dock inte de ursprungliga medborgarnas privilegier, men däremot dess politiska rättigheter och skyldigheter (rösträtt, skyldighet att betala skatt samt möjligheten att inneha ämbetsmannauppgifter).

10 Ett dagsaktuellt exempel på detta är konflikten mellan Ryssland och Tjetjenien. Tjetjenien är inte erkänd som egen nationalstat av det internationella samfundet, vilket innebär att stater inte kan upprätta direkta diplomatiska förbindelser med Tjetjenien.

11 Avsnittet bygger på Elander & Lidskog (2000).

12 Boken har fått utmärkelsen the Harold and Margaret Sprout Award för 1998 års bästa publikation "that makes a significant contribution to the study of international environmental policy or political issue, either with an international or comparative perspective". Utmärkelsen utdelas av the Environmental Studies Section of the International Studies Association (http:/csf.colorado.edu/isa/awards/Sprout.html).

13 Beck (1998:96-100) använder sig av dessa två fall som exempel på global subpolitik. Uppgifterna om Brent Spar-konflikten har jag hämtat ur Beck (1998), Low & Gleeson (1998), Löfstedt & Renn (1997), Macnaghteen & Urry (1998) och Parker (1999). Uppgifterna om de franska kärnvapentesterna är hämtade från Beck (1998), Low & Gleeson (1998) och Peterson (1999).

14 Enligt artikel 14 i Euroatomfördraget krävs tillstånd av kommissionen för verksamheter som kan medföra särskilt farliga radioaktiva utsläpp. EU-kommissionens diskussion gällde i vad mån denna artikel var tillämpbar för kärnvapentester.

15 Frankrike genomförde sex av de sju planerade kärnvapentesterna. Det skäl man angav för att

inte genomföra den sista är att man i och med det sjätte provet redan erhållit den kunskap man eftersträvade med testerna.

[16] Se http://www.prwatch.org/97-Q1/risky.html#start för en diskussion om PR-verksamheten ur ett miljö- och risksammanhang. För en analys av de retoriska strategier ett företag kan använda sig av i sin marknadsföring, se t. ex. Lidskog (1998c) som kritisk granskar bilbranschens kampanj "Bli miljöaktivist. Byt bil".

[17] Som (Ghazi et al. 1995) uttrycker det: "official bodies have been surprised by the scale of protest and apparently finding such protest outside of existing discourses. As was said about Brent Spar, both Shell and the UK Government did not realise that the public does not really care about the arguments of costs versus benefits; "they just 'don't like shit being dumped in the oceans".

[18] Den internationella konventionen om folkmord undertecknades år 1948 och har inarbetats i en mängd staters nationella strafflagar. Bestämmelsen om folkmord har dock aldrig använts av någon nationell domstol. Rom-konventionen reglerar den permanenta internationella brottsdomstolens arbete, och dess behörighet är begränsad till fyra kategorier av brott: folkmord, brott mot mänskligheten, krigsbrott och väpnat angrepp (Träskman 1999). För första gången användes bestämmelsen om folkmord i september 1998 (då Rwandatribunalen skapades). Förhoppningsvis kommer den internationella brottsdomstolen att när så krävs vara mer aktiv på detta område (nu senast i Jugoslavientribunalen).

Referenser

Alejandro, R. (1993) *Hermenutics, Citizenship and the Public Sphere.* Albany: State University of Albany Press.

Anderson, A. (1997) *Media, Culture and the Environment.* London: UCL press.

Archibugi, D.(1998) "Principles of Cosmopolitan Democracy", s 198–230 i Archibugi, D., Held. D. & Köhler, M. (red) *Re-imagining Political Community.* Cambridge: Polity Press.

Archibugi, D. & Held, D. (red) (1995a) *Cosmopolitan Democracy. An Agenda for a New World Order.* Cambridge: Polity Press.

Archibugi, D. & Held, D. (1995b) "Editors' Introduction", s 1–16 i Archibugi, D. & Held, D. (red) *Cosmopolitan Democracy. An Agenda for a New World Order.* Cambridge: Polity Press.

Archibugi, D., Held, D. & M. Köhler (1998) (red) *Re-imagining Political Community.* Cambridge: Polity Press.

Barry, J. (1996) "Sustainability, Political Judgement and Citizenship. Connecting Green Politics and Democracy", s 115–130 i Doherty & de Geus (red) *Democracy & Green Political Thought. Sustainability, Rights and Citizenship.* London: Routledge.

Beck, U. (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity.* London: Sage.

Beck, U. (1994) "The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive

Modernization", s 1–55 i Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Cambridge:* Polity Press.

Beck, U. (1995) *Ecological Politics in an Age of Risk*. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1998) *Vad innebär globaliseringen? Missuppfattningar och möjliga politiska svar.* Göteborg: Daidalos.

Beder, S. (1997) *Global Spin – the Corporate Assault on Environmentalism.* Totnes: Green Books.

Braudel, F. (1984) *The Perspective of the World.* New York: Harper.

Cohen, J. & Rogers, J. (red) (1995) *Associations and Democracy.* London: Verso.

Cutter, S.L. (1993) *Living with Risk. The Geography of Technological Hazards*. London: Edward Arnold.

Dahl, R. (1971) *Polyarchy. Participation and Opposition.* New Haven and London: Yale University Press.

Dobson, A. (1996) "Democratising Green Theory. Preconditions and Principles", s 132–148 i Doherty, B. & de Geus, M. (red) *Democracy & Green Political Thought. Sustainability, Rights and Citizenship*. London: Routledge.

Dryzek, J.R. (1990) *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dryzek, J.R. (1994) "Ecology and Discursive Democracy: Beyond Liberal Capitalism and the Administrative State", s 176–195 i O'Connor, M. (red) *Is Capitalism Sustainable? Political Economy and the Politics of Ecology.* London: The Guilford Press.

Dryzek, J.R. (1996a) "Political and ecological communication", s 13–30 i Mathews, F. (red) *Ecology and Democracy*. London: Frank Cass.

Eckersley, R. (1996) "Liberal Democracy and the Rights of Nature: The Struggle for Inclusion", s 169–198 i Mathews, F. (red) *Ecology and Democracy.* London: Frank Cass.

Eder, K. (1998) *Natur och samhälle. Om det praktiska förnuftets evolution.* Göteborg: Daidalos.

Ekecrantz, J. (1998) "Globalisering och medielandskap", *Sociologisk Forskning* 35(3-4):33–60.

Elander, I. & Lidskog R. (2000) "Agenda 21 and Global Environmental Governance", s 30–53 i Low, N.R., Gleeson, B.J., Elander, I. & Lidskog,

R. (red) *Consuming Cities: The Urban Environment in the Global Economy after the Rio Declaration*. London: Routledge.

Elias, N. (1989) *Sedernas historia. Del 1 av Norbert Elias civilisationsteori*. Stockholm: Atlantis.

Elias, N. (1991) *Från svärdet till plikten. Samhällets omvandlingar. Del 2 av Norbert Elias civilisationsteori*. Stockholm: Atlantis.

Falk, R. (1995) "The World Order between Inter-state Law and the Law of Humanity: the Role of Civil Society Institutions", s 163–179 i Archibugi, D & Held, D (red) *Cosmopolitan Democracy. An Agenda for a New World Order*. Cambridge: Polity Press.

Featherstone, M., Lash, S. & Robertson, R. (red.) (1995) *Global Modernities*. London: Sage.

Ferry, L. (1995) *Den nya ekologiska ordningen*. Göteborg: Daidalos.

Findahl, O. (2000) "Kan vi lita på medierna? Om medierappporteringen i krigsliknande situationer", kommande i Lidskog, R., Nohrstedt, S-A., & Warg, L-E. (red) *Risk, kommunikation och media*. Lund: Studentlitteratur.

Ghazi, P., McKie, R. & Narayan, N. (1995) "No let the fight for the Pacific begin", *The Observer*, 25 June.

Giddens, A. (1987) *The National-State and Violence*. Berkeley: University of California Press.

Giddens, A. (1998) "Risk society: the context of British politics", s 23–34 i Franklin, J. (red) *The Politics of Risk Society*. Cambridge: Polity Press.

Gilpin, R. (1981) *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Guttman, A. (1996) "Democracy", s 411–421 i Goodin, R.E. & Pettit, P. (red) *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford and Cambridge: Blackwell.

Held, D. (1995a) *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Göteborg: Daidalos.

Held, D. (1995b) "Democracy and the New International Order", s 96–120 i Archibugi, D. & Held, D. (red) *Cosmopolitan Democracy. An Agenda for a New World Order*. Cambridge: Polity Press.

Held, D. (1998) "Democracy and Globalization", s 11–27 i Archibugi, D., Held, D. & Köhler, M. (red) *Re-imagining Political Community. Studies in Cosmopolitan Democracy*. Cambridge: Polity Press.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. & Perraton, J. (1999) *Global*

Transformations. Politics. Economics and Culture. Cambridge: Polity Press.

Hempel, L.C. (1996) *Environmental Governance. The Global Challenge.* Washington D.C.: Island Press

Irwin, A. (1995) *Citizen Science. A Study of People, Expertise and Sustainable Development.* London: Routledge.

Jamison, A. (1996) "The Shaping of the Global Environmental Agenda: The Role of Non-governmental Organisations", s 224–245 i Lash, S., Szerszynski, B. & Wynne, B. (red) *Risk, Environment and Modernity. Towards a New Ecology.* London: SAGE.

Jönsson, R. Tägil, S. & Törnkvist, G. (2000) *Organizing European Space.* London: Sage.

Krasner, S. (1998) *"Problematic sovereignty"*, paper presented at the Annual convention of the American Political Science Association, Boston, MA, September 1998.

Lidskog, R. (1998a) (red) *Kommunen och kärnavfallet. Svensk kärnavfallspolitik på 1990-talet.* Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Lidskog, R. (1998b) "Teknologiska katastrofer i det senmoderna samhället. Exemplen Tjernobyl och Hallandsåsen", *Nordisk Samhällsgeografisk tidskrift,* 27: 29–50

Lidskog, R. (1998c) "Grön reklam – en del av lösningen på miljöproblemen?", s 179–200 i Dobers, P. (red) *Miljömanagement. Guld och gröna skogar.* Stockholm: Nerenius & Santérus.

Lidskog, R. (1999a) "Towards a Postnuclear Society? Recent Trends in Swedish Nuclear Power Policy", *Environmental Politics* 8(2): 142–147.

Lidskog, R. (1999b) "Vad kan vi tro på och vad kan vi göra i risksamhället?", s 7–19 i Steen Hansen, B., Holm, J. & Brech, T. (red) *Risikosamfundet – afvikling eller udvikling?* Roskilde: Roskilde Universitet, Tek-Sam forlaget.

Lidskog, R. (1999c) "Scientific Evidence or Lay People's Experience? On Risk and Trust with regard to Modern Environmental Threat", s 196–224 i Cohen, M. (red) *Risk in the Modern Age: Social Theory, Science, and Environmental Decision-Making.* London: Macmillan.

Lidskog, R & Elander, I. (1999a) "På väg mot ekologisk demokrati? Demokratiteoretiska responser på den ekologiska utmaningen", s 35–79 i *SOU* 1999:77 Demokrati och medborgarskap. Stockholm: Fritzes (Demokratiutredningens forskarvolym II).

Lidskog, R. & Elander, I. (1999b) "Demokrati, ekologi och kunskap.

Statsvetenskapliga responser på miljöproblematiken", kommande i *Statsvetenskaplig Tidskrift.*

Lidskog, R., Sandstedt, E. & Sundqvist, G. (1997) *Samhälle, risk och miljö. Sociologiska perspektiv på det moderna samhällets miljöproblem.* Lund: Studentlitteratur.

Lindner, C. (1997) "Agenda 21" s 3–14 i Dodds, F. (red) *The Way Forward. Beyond Agenda 21.* London: Earthscan.

Lipschutz, R.D. with J. Mayer (1996) *Global Civil Society and Global Environmental Governance.* Albany: State University of New York Press.

Low, N. & Gleeson, B. (1998) *Justice, Society and Nature: an Exploration of Political Ecology.* London: Routledge.

Löfstedt, R. & Renn, O. (1997) "The Brent Spar Controversy: an Example of Risk Communication gone Wrong", *Risk Analysis* 17:131–136.

Luhmann, N. (1989) *Ecological Communication.* Cambridge: Polity Press.

Macnaghten, P. & Urry, J. (1998) *Contested Natures.* London: Sage.

Melin, G. (1999) "Globalisering och internationalisering inom vetenskap", *Sociologisk Forskning* 36(3):22–36.

Miller, M. (1995) *The Third World in the Global Environmental Politics.* Buckingham: Open University Press.

Moberg, L. & Persson, B.Å. (1996) *Tio år efter kärnkraftolyckan i Tjernobyl. Radiologiska konsekvenser och svensk beredskap mot framtida olyckor.* Stockholm: SSI information 96:01.

Parker, G. (1999) "The role of the consumer-citizen in environmental protest in the 1990s", *Space & Polity* 3(1): 67–83.

Perraton, J., Goldblatt, D., Held, D. & McGrew, A. (1998) "Die Globalisierung der Writschaft" s 134–168 i Beck, U. (red) *Politik der Globalisierung. Herausgegeben von Ulrich Beck.* Frankfurt: Suhrkamp.

Peterson, A. (1999) "Globalization and Political Communication. Media, Transnational Social Movements and the Nation-state", kommande i Lyrra, T. & de la Torre, C. (red) *Media and Democracy.* New York: Routledge.

Pilkington, E., Clouston, E. & Traynor, I. (1995) "How Wave of Public Opinion Bowled over the Shell Monolith", *The Guardian,* 22 June.

Porter, G. & Brown, J.W. (1996) *Global Environmental Politics.* Boulder, Colorado: Westview Press.

Regan, T. (1984) *The Case for Animal Rights.* London: Routledge.

Rolson III, H. (1988) *Environmental Ethics – Duties to and Values in the Natural World.* Philadelphia: Temple University Press.

Rosenau, J. (1998) "Governance and Democracy in a Globalizing World", s 28–57 i Archibugi, D. & Held, D. (red) *Cosmopolitan Democracy. An Agenda for a New World Order*. Cambridge: Polity Press.

Rowell, A. (1996) *Green Backlash*. London: Routledge.

Savchenko, V.K. (red) (1995) *The Ecology of the Chernobyl Catastrophe. Scientific Outlines of an International Programme of Collaborative Research*. Paris/Carnforth: UNESCO/the Parthenon Publishing Group [Man and the Biosphere Series vol. 16].

Singer, P. (1975) *Animal Liberation*. New York: Random House.

Spruyt, H. (1994) *The Sovereign State and its Competitors*. Princeton: Princeton University Press.

Stoltenberg, T. (1989) "Foreword: Foreign Policy and Science", s xiii–xvi i Andresen, S. & Østreng, W. (red) *International Resource Management*. London: Belhaven Press.

Sundqvist, G. (1991) *Vetenskapen och miljöproblemen. En expertsociologisk studie*. Göteborg: University of Gothenburg, Monograph 46 from the Department of Sociology.

Therborn, G. (1995) *European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies*. London: Sage.

Thörn, H. (1999a) "Nya sociala rörelser och politikens globalisering. Demokrati utanför parlamentet?", s 425–468 i *SOU* 1998: 84 Civilsamhället. Stockholm: Fritzes.

Thörn, H. (1999b) "Vad är 'globalisering'? Sociologin utmanad", *Sociologisk Forskning* 36(4).

Tilly, C. (1975) (red) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.

Tilly, C. (1990) *Coercion, Capital and European States, AD 900–1990*. Cambridge: Basil Blackwell.

Toulmin, S. (1995) *Kosmopolis. Hur det humanistiska arvet förfuskades*. Stockholm: Ordfront.

Träskman, P.O. (1999) "En gemensam europeisk strafflag begränsar nationell kriminalpolitik", s 118–139 i *8 reflektioner om kriminalpolitik*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet 1999:9.

UNESCO (1996) *Habitat II City Summit*. Note presented by the Director-general of UNESCO.

Urry, J. (1995) *Consuming Places*. London: Routledge.

Weale, A. (1992) *The New Politics of Pollution*. Manchester: Manchester University Press.

Veckans affärer (1999) nr 27
Wlodarczyk, M. (1997) "Det västerländska medborgarskapets idéhistoria", s 11-42 i Fazlhashemi, M. & Fruitman, S. (red.) *Medborgarskap – reflektioner kring ett problematiskt europeiskt begrepp*. Stockholm: SNS förlag.
Woollacot, (1995) "War in the Pacific", *The Guardian,* 7 July.
World Commission on Environment and Development (1987) *Our Common Future. The Brundtland Report*. Oxford: Oxford University Press.
Young, H. (1995) "Democracy Ditched in Waves of Escapism", *The Guardian,* 22 June.
Young, O. R. (1996) "The effectiveness of international governance systems", s 1–27 i Young, O., Demko, G.J. & Ramakrishna, K. (red) *Global Environmental Change and International Governance*. Hannover and London: University Press of England.
Zolo, D. (1997) *Cosmopolis. Prospects for World Government*. Cambridge: Polity Press.

Abstract

Title: Towards a transboundary democracy? Political responses to global environmental threats.

Global environmental threats challenge the national state and the traditional understanding of democracy. Whereas many environmental problems transcend time and space, democracy is bound to the geographical borders of the national state as well as to its citizens/voters of today. The aim of this paper is to elaborate in what regards environmental problems challenge democracy and the sovereignty of national states, and critically discuss proposals for political reorganization. By analyzing two cases of global political mobilization against specific environmental threats, the possibilities for global responses to environmental threats are elucidated. By way of conclusion, the question is raised whether this kind of global alliances and actions implies a fragmentation of our understanding of the world, or if they are promising signs of a development towards global responsibility and cosmopolitan democracy.

Keywords: global environmental governance, environmental politics, cosmopolitan democracy.